Vasile Cătălin Bobb

Hermeneutica și problema răului în filosofia lui Paul Ricœur

Presa Universitară Clujeană

VASILE CĂTĂLIN BOBB

HERMENEUTICA ȘI PROBLEMA RĂULUI ÎN FILOSOFIA LUI PAUL RICŒUR

Referenţi ştiinţifici:

Prof. univ. dr. Aurel Codoban

Conf. univ. dr. Ion Copoeru

ISBN 978-973-595-936-4

© 2015 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parţială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă şi se pedepseşte conform legii.

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Vasile Cătălin Bobb

HERMENEUTICA ȘI PROBLEMA RĂULUI ÎN FILOSOFIA LUI PAUL RICŒUR

Presa Universitară Clujeană

2015

Profesorului Sandu Frunză

Cuprins

Notă preliminară 9

Introducere 11

Capitolul I.
Precizări metodologice. Despre interpretare 21

1. Trei dificultăţi în a înţelege hermeneutica lui Ricœur.....21
   a. Între hermeneutica simbolică
      şi hermeneutica textuală...24
   b. Hermeneutica lui Ricœur fără Gadamer 27
   c. Hermeneutica biblică 28

2. Hermeneutica lui Ricœur
   în linia hermeneuticii tradiţionale 30
   a. Metafora şi funcţia narativă a povestirii 39
   b. Înţelegerea sinelui
      prin prisma hermeneuticii 46

3. Hermeneutica între continuitate şi discontinuitate 48
   a. Înţelegere şi explicaţie 51
   b. Explicaţie şi înţelegere..55

4. Povara sistemului 59

5. Delimitarea problemei 65

Capitolul II.
Problemele glisării fenomenologiei în hermeneutică 71

1. Problemele unei „fenomeneologii hermeneutice” 71
a. Interpretarea „fenomenologiei hermeneutice” 81
b. Efecte de sens ale „fenomenologiei hermeneutice” ...88
c. Hermeneutica latentă a extensiilor fenomenologice ..97

2. Pentru o filosofie a voinței 110
a. Limitele fenomenologice ale voinței...........................110
b. Epoché 112
c. Greşeala...118

3. O imposibilă „topologie a absurdului” 121
a. Eşecul fenomenologiei 121
b. Pasiunile sau proiectul unei noi ontologii 126
c. Poetica transcendenței 127
d. Libertatea inocentă...131

Capitolul III.
Reflecția ca failibilitate sau drumul către hermeneutică........133

1. Pentru o filosofie a failibilității 133
a. Finit şi Infinit..133
b. Sentimentul şi Rațiunea...138
c. Afirmația originară...147

2. Speranța ca limită a rațiunii 154
a. Eşecul rațiunii în fața răului 154
b. Fragilitatea ca structură ontologică 169
c. Reflecția în fața angoasei 172

Capitolul IV.
Răul ca sarcină a hermeneuticii 179

1. Pentru o filosofie a răului 179
a. Experiență. Expresie. Simbol 179
b. Universalitatea Simbolului 192
c. De la simbolurile naive la simbolurile reflexive.......203

2. Hermeneutica ca posibilitate de a gândi răul.................211
a. Speculație. Mit. Confesiune 211
b. Simbolul dă de gândit 217

3. Simbolul şi metafora ca posibilități de existență...........224
a. Ontologia metaforei 233
b. Ontologia simbolului...238
c. Metamorfoze reciproce 242

Concluzii 245

Bibliografie 251

Notă preliminară

Această lucrare reprezintă teza de doctorat pe care am susţinut-o în noiembrie 2009 în cadrul Departamentului de Filosofie Sistematică al Universităţii Babeş-Bolyai. Sunt necesare două precizări. (1) Nu am modificat nimic, în afara corecturilor editoriale, din structura textului, însă părţi din lucrare, uneori prelucrate, au fost deja publicate. Un articol, respectiv trei studii se regăsesc înăuntrul lucrării: este vorba despre articolul *A descoperi hermeneutica lui Paul Ricœur: trei dificultăţi*, apărut în revista Tribuna, nr. 169, august 16-30, 2009, pp. 22-23; despre studiul *From the problem of "evil" to interpretation. Hermeneutic phenomenology as method to understand religious discourse*, apărut în Journal for the Study of Religions and Ideologies, 2011, 10 (30), pp. 299-317; despre studiul *The Human Person between Transcendence and Fault: a philosophical perspective*, apărut în Mihaela Pop (ed.), V*alues of the Human Person: Contemporany Challenges*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2013, pp. 373-383 şi despre studiul *Paul Ricoeur între sistem şi discontinuitate*, apărut în Simion Iuga

(ed.), *Cultură şi Civilizaţie Românească în Maramureş*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2011, pp.125-129. Primul text, augmentat, se regăseşte ca atare în lucrare; cel de al doilea, modificat şi comprimat, se regăseşte în capitolul al doilea, subcapitolul întâi, *Problemele glisării fenomenologiei în hermeneutică;* penultimul articol, uşor lărgit, se regăseşte în capitolul al doilea, subcapitolul al doilea, *Pentru o filosofie a voinţei*; în fine, ultimul studiu rezumă subcapitolul al treilea din capitolul întâi, *Hermenutica între continuitate şi discontinuitate*. (2) Două sunt sursele ce circumscriu, în totalitate, intenţiile iniţiale ale lucrării de faţă. Este vorba despre un text scris de Aurel Codoban, respectiv despre un fragment din Paul Ricœur: textul „*Filosofia ca gnoză: problema răului*"; fragmentul „*răul ,..., poate locul de naştere a problemei hermeneutice*".

4. Povara sistemului

Poate pe bună dreptate Ricœur se sfieşte să-şi vadă opera funcţionând ca un sistem atotcuprinzător, însă, cel puţin prima parte a operei sale se vrea un astfel de sistem. *Filosofia voinţei* comportă toate elementele necesare pentru a putea vorbi despre un amplu proiect desfăşurat pe mai bine de treizeci de ani[40].

---

[40] Paul Ricœur precizează în câteva rânduri amplul său proiect. *Simbolica răului*, publicată împreună cu *Omul failibil* (1960), continuă *Voluntar şi Involuntar* (1950) sub titulatura de *Filosofia voinţei*. În introducerea masivului volum *Voluntar şi Involuntar* (Northwestern University Press, 2007, pp. 3-34) Ricœur îşi schiţează întregul demers: (a) Descrierea posibilităţilor fundamentale ale voinţei, „acest studiu o eidetică a voluntarului şi a involuntarului" (p. 4), (b) „Descrierea empirică a posibilităţii *greşelii* va face subiecul unei alte lucrări"(*Omul failibil, Simbolica răului* – n.n.) (p.27), (c) „Descrierea poetică a transcendenţei urmând să fie elaborată într-o altă lucrare (p. 33). Această ultimă lucrare, *Poetica voinţei*, nu a mai fost niciodată scrisă astfel încât a privi cele trei lucrări menţionate sub cupola unui sistem denumit *Filosofiei greşelii* nu face decât să exploateze resursele lăsate în suspensie în aşteptarea celui de-al patrulea volum *Poetica voinţei*. În acest context trebuie să menţionăm alte două lucrări care pot fi privite sub auspiciile aceluiaşi sistem, *Eseu asupra lui Freud* (1965) şi *Metafora vie* (1975). Dacă *Eseu asupra lui Freud* poate fi privit mai degrabă drept o exploatare a ceea ce Ricœur reia „cu noi eforturi problema lăsată în suspensie la sfârşitul lucrării mele *Simbolitique du mal*" (*Eseu asupra lui Freud,* traducerea de Magdalena Popescu şi Valentin Protopopescu, Bucureşti. Ed. Trei. 1998, p. 7), în cazul lucrării *Metafora vie* nu avem nici un fel de precizare clară din partea lui Ricœur. Putem doar să speculăm că este vorba despre o dezvoltare a ceea ce Ricœur numeşte *simboluri poetice* (*The Sybolism of Evil*, Bacon Press, Boston, 1967, p. 10).

Proiectul iniţial al filosofului francez va forţa exegeza să afirme că opera lui Ricœur nu poate fi sub nicio formă scindată (decât doar ca eficacitate metodologică absolut necesară). Mi se pare că o astfel de perspectivă totală, oricât de largă şi ineficace din punct de vedere metodologic ar fi poate fi susţiunută. Desigur că putem identifica paliere diferite: primul Ricœur, de la *Karl Jasper et la philosophie de l'existance* (1947) până la, inclusiv, *Metafora vie* (1975), respectiv al doilea Ricœur, de la *Metafora vie* până la *Memoria, Istoria, Uitarea* (2000). *Metafora vie* ocupă un loc problematic în această periodizare, ea aparţine fără îndoială atât primului Ricœur cât şi celui de al doilea (vom elucida, pe parcursul lucrării, această problemă). Este cât se poate de firesc să discutăm despre influenţe, evoluţie, modificări etc. Ricœur, în autobiografia intelectuală[41], ne „povesteşte" întâlnirile sale spirituale şi umane cu Gabriel Marcel, respectiv Karl Jasper, cu Descartes şi Husserl; Kant şi Hegel sunt inevitabili; ceva mai târziu cu Bultmann, mai apoi Levi Strauss; maestrul suspiciunii, Freud nu putea lipsi; analitica anglo-saxonă de-asemenea; şi desigur Heidegger şi Gadamer în acest areal aproape infinit şi imposibil de manipulat adecvat. Cert este faptul că modificările de perspectivă şi analiză sunt evidente, fireşti, obişnuite. Dar acest fapt nu înseamnă că, în vreun fel, Ricœur ar fi mai degrabă lămuritor, într-un sens pedagogic, discipolilor fenomenologiei, sau folositor cercurilor literale, sau adepţilor teologi prea grăbiţi, şi uneori pe bună dreptate, să-l integreze,

[41] Paul Ricœur, *Intellectual Autobiography*, în Lewis E. Hahn editor, *The Philosophy of Paul Ricœur*, ed.cit., pp. 1-55.

sau că hermeneutica târzie ar fi mai degrabă o prelungire (originală) a hermeneuticii gadameriene, sau că textul şi acţiunea (interacţiunea dintre cele două) ar fi descoperiri marcante care-l instalează pe Ricœur într-un soi de profet al hermeneuticii acţiunii, sau că identitatea narativă, ca să preluăm aici mot-à-mot cuvintele lui Ricœur, ne dă, în sfârşit, o cheie prin care putem înţelege fiinţa, timpul şi istoria etc. Poate însemna, fără îndoială, cum de altfel se întâmplă, toate acestea, însă, în acelaşi timp, înseamnă a-l plasa pe Ricœur în paradigme care-i aparţin doar pe jumătate, înseamnă a-l plasa pe Ricœur acolo unde intenţiile noastre ca lectori doresc să-l plaseze. Ceea ce se întâmplă este o pulverizare a operei ricœuriene. Faptul este aproape normal, întrucât, pe jumătate, însuşi Ricœur este vinovat. Dar dacă dorim să lecturăm atent proiectul iniţial al filosofului francez putem observa o evidenţă marcantă: Ricœur din *Voluntar şi Involuntar* (1950) este identic cu Ricœur din *Soi Meme comme un Autre* (1990). Să dăm aici un exemplu: *„tu, nu eşti nimic altceva decât un alt eu însumi* (s.n)"[42] ne spune Ricœur în 1950, ca în 1990 să afirme *„soi meme comme un autre sugerează dintru început că sinele unui sine implică un altul într-o aşa măsură că acelaşi* (sinele sineului n.n.) *nu poate fi gândit fără celălalt* (s.n.)"[43]. Ceea ce se instituie între aceste două relative *identităţi* nu sunt decât drumuri veşnic ocolitoare, cum ar spune Ricœur, dar numai pentru a vorbi, de fapt, despre acelaşi lucru. Tema sinelui în opera

---

[42] Paul Ricœur, *Freedom and Nature*, ed.cit., p. 11.

[43] Paul Ricœur, *Onself as Another*, ed.cit., p. 3. Exemplul pe care tocmai l-am folosit poate fi văzut şi sub forma unui artificiu. Este evident că astfel de exemple pot fi cu uşurinţă găsite, ele spun tocmai ceea ce spun.

ricœuriană este larg dezvoltată şi o mulţime de autori vorbesc despre filosofia umanului[44] ca temă centrală în gândirea filosofului francez. Lucrurile stau, incontestabil, aşa. Însă noi, demersul nostru, suntem interesaţi de fundamentul, baza, temelia, pe care şi din care o astfel de construcţie a sinelui este posibilă. Mai clar, Ricœur încearcă să-şi delimiteze de la bun început întregul proiect purtând cu sine atât de deficitarul concept de *rău*. Atât metoda (metodele) cât şi subiectul se raportează exclusiv la tema răului (evident, în primul Ricœur, pentru a fi pe deplin oneşti din punct de vedere metodologic). Hermeneutica fenomenologică nu este nimic altceva decât o construcţie în faţa răului, o metodă prin care, spera Ricœur, va putea scrie o *nouă ontologie,* o ontologie care va integra o *„filosofie a greşelii* distinctă de o teologie a greşelii (s.n.)"[45].

Astfel de consideraţii atât de generale nu încearcă decât să legitimeze, respectiv să delimiteze propriul nostru demers. Spre pildă, în aceeaşi trenă sintetică, Pol Vandevelde subsumează întregul proiect ricœureian spunând că „Ricœur a menţinut mereu trei teme care se îmbină şi dau unitate întregii sale opere: convingerea carteziană a rolului unificator pe care-l posedă cogito-ul, descoperirea fenomenologică a intenţionalităţii, şi, respectiv, importanţa hermeneuticii ca mediere semiotică şi interpretativă"[46]. Pol Vandevelde este precaut şi

---

[44] Ne vom întâlni pe parcursul lucrării cu o mulţime de poziţii care susţin tema sinelui ca filon ubicuu în opera lui Ricœur.

[45] Paul Ricœur, *The Sybolism of evil*, Bacon Press, Boston, 1967, p. 309 (italice în original).

[46] Pol Vandevelde, *Narative and Phenomenon* în Paul Ricœur, *A key to Husserl's Ideas I,* Marquette University Press, Milwaukee, 1996, p. 7.

vorbeşte aici despre trăsături metodologice generale, astfel încât, filosoful belgian nu încearcă să dea un *subiect*, cumva absolut, pe care toate aceste trei motive s-ar plia. Deşi, în ultimă instanţă, Pol Vandevelde încearcă să reconstituie întregul demers pur fenomenologic al conceptului de narativitate, în primul Ricœur, dând astfel narativităţii, temă centrală în ultimul Ricœur, locul pe care îl merită. Însă celebrul exeget ricœurian Domenico Jervolino ne propune să vedem întreaga operă a filosofului francez sub semnul *Poeticii voinţei*. „Proiectul unei *poetici a voinţei* nu este, nimic mai mult şi nimic mai puţin, decât o filosofie generală a imaginaţiei creative. (...) Această creativitate este o conotaţie (evidentă?) a condiţiei umane, o caracteristică a fiinţei umane finite atunci când acţionează şi suferă, şi în acţiunea şi suferinţa lor interacţiunea şi compasiunea sunt chemate să inventeze, ceea ce, înseamnă a găsi şi a produce, *sensul* limitelor lor"[47]. Desigur că Jervolino are aici o perspectivă generală, atotcuprinzătoare, mai degrabă o viziune de ansamblu decât o analiză contextualizată pe o problemă specifică. Însă, ceea ce ne reţine atenţia este că filosoful italian identifică lucrări precum *Metafora vie* şi *Temp et Recit* (toate cele trei volume) ca „prolegomene ale poeticii voinţei"[48]. Lucrul acesta nu este puţin în perspectiva analizei noastre. A privi întreaga operă[49] a lui Ricœur, şi mai cu seamă opera târzie drept o dezvoltare, fie ea şi o expunere preliminară, a unui

---

[47] Domenico Jervolino, *The depth and breadth of Paul Ricœur's philosophy*, în Lewis E. Hahn editor, *The Philosophy of Paul Ricœur,* ed.cit., p. 535.

[48] Domenico Jervolino, *ed.cit.*, p. 537.

[49] La acea dată (1990), cea mai recenta lucrare publicată de Ricœur era *Oneself as another*.

proiect început în anul 1950 înseamnă a schiţa un *sistem atotcuprinzător*. Nu insistăm aici asupra temei centrale „imaginaţia creativă” (vom reveni asupra acestui aspect), cum o numeşte Jervolino, ca factor creativ al fiinţei umane atunci când acţionează şi suferă, ci ceea ce ne interesează este că Jervolino pune sub seama unei *amânări*, *Poetica voinţei*, întreaga creaţie ricœuriană. O astfel de poziţie dă o însemnătate covârşitoare unui proiect niciodată finalizat. Ceea ce se întâmplă este că Ricœur nu mai poate fi rupt, privit în două perspective, primul Ricœur, al doilea Ricœur. Deşi interesul nostru l-ar privi numai pe primul Ricœur, aici îi dăm dreptate lui Domenico Jervolino (atomizând la rândul nostru o asemenea dihotomie) din două motive, altele decât cele identificate de filosoful italian şi exclusiv raportate la problema metodei: (1) anii '60–'70 sunt extrem de interesanţi sub perspectiva dezvoltării hermeneuticii fenomenologice însă sunt în totalitate tributari anilor '50–'60; (2) dacă ceea ce urmează după anii '70 nu este decât o dezvoltare firească a primului Ricœur, atunci însemnătatea unei analize care porneşte să vadă *hermeneutica primă, dezvoltările* şi *subiectul* ei nu mai poate fi pusă la îndoială. Paradoxul tocmai anunţat poate fi explicat foarte simplu: 1 Ricœur, într-un gest exuberant, îşi anunţă propriul program filosofic fără a ţine cont de dificultăţile pe care va avea să le înfrunte; 2 odată ajuns în mijlocul problemei care-l preocupă renunţă, eşuează, însă păstrează metoda prin care problema respectivă s-a vrut a fi explicată; 3 dezvoltările ulterioare pe care metoda devenită subiect le va produce va păstra, totuşi, în subsidiar problema care produce respectiva metodă.

Fapt este că această *Poetică a voinţei* este dezvoltată în primul volum al *Filosofiei voinţei,* astfel încât va trebui să ne axăm cercetarea asupra lucrării *Voluntar şi Involuntar*. Aici vom regăsi *obscuritatea* (obscurităţile) fenomenologică de care vorbeşte Ihde, precum şi motivele pentru care o asemenea obscuritate este stipulată. Aici Ricœur este fără îndoială fenomenolog, care practică o fenomenologie totală, minuţioasă, precisă, exhaustivă, vizând mereu, intenţional, voinţa umană. Aici nu este vorba despre hermeneutică, nu avem de a face cu *cercuri hermeneutice*, cu *suduri ontologice* (între explicaţie şi înţelegere) cu *distanţare hermeneutică*, cu *acţiune hermeneutică*, cu, *identitatea narativă,* cu, într-un cuvânt *hermeneutică fenomenologică.* Şi totuşi, tot aici, vom putea regăsi toate aceste motive (într-o formă născândă) cât şi glisarea (sau dacă vrem breşa) din fenomenologie într-o altă metodă, pe care, momentan, din multiple motive, ne vom abţine să o numim.

5. Delimitarea problemei

O singură întrebare marchează lucrarea de faţă: care este relaţia dintre hermeneutică şi rău? Această întrebare comportă, la rândul său, două coordonate: este răul subiectul hermeneuticii, sau, dimpotrivă, răul determină într-un fel anume hermeneutica?

În studiul *„Hermeneutica simbolurilor şi reflecţia filosofică (II)"* Ricœur riscă un soi de definiţie *neclară, ambiguă* şi *neîncheiată,* asupra răului şi a hermeneuticii, deschizând calea unor interpretări dintre cele mai diverse. Mai mult, fragmentul pe

care urmează să-l analizăm aduce în discuţie o secvenţă foarte largă din opera sa. Am spune că putem regăsi într-un *singur fragment filonul viu al gândirii ricœuriene*[50].

„Pentru moment, considerăm că simbolismul răului este doar reversul simbolismului religios. Vom vedea însă (...) că hermeneutica răului nu este o provincie indiferentă, ci una foarte semnificativă, poate locul de naştere a problemei hermeneutice (s.n.)"[51].

În primul rând *neclaritatea* acestui fragment deschide o problemă de înţelegere. De ce simbolismul răului poate fi considerat drept partea ascunsă, mascată, îndosită, deci reversul simbolismului religios? La această întrebare Ricœur pune faţă în faţa răul şi mântuirea, adică socoteşte mântuirea drept răspunsul posibil în faţa răului. Atâta vreme cât răul

---

[50] Ruptura unei secvenţe dintr-o operă, considerată ca fiind element central al operei respective, nu face decât să limiteze, respectiv încadreze, opera în discuţie. Lucrarea noastră operează o scindare în opera lui Ricœur urmărind o secvenţă relativ restrânsă care porneşte de la *Voluntar şi Involuntar* (1950) şi se încheie odată cu *Conflictul interpretărilor* (1969). De altfel, aici, *răul* apare ca subiect exponenţial .Textele de după această perioadă vor fi desigur folosite însă numai ca ghidaj exterior. Spre exemplul *De la text la acţiune* (1986) care adună textele publicate de Ricœur începând cu ani '70 rămân instructive pentru clarificările pe care însuşi Ricœur le aduce propriei sale opere. În acelaşi timp o lucrare precum *Onself as another* (1990) poate fi privită, dincolo de intenţia ei primă, aceea de a crea o ontologie a acţiunii, şi ca răspunsuri/clarificări pe care Ricœur şi le aduce sieşi. O ultimă precizare, *La şcoala fenomenologiei* (1986) adună texte care sunt vitale pentru analiza noastră, anume perioada 1950-1960. Astfel, în linii mari secvenţa este următoarea: *Voluntar şi Involuntar* (1950), *Istorie şi adevăr* (1952), *Omul failibil* (1960), *Simbolica răului* (1960), *Eseu asupra lui Freud* (1965), *Conflictul interpretărilor* (1969).

[51] Paul Ricœur, *Hermeneutica simbolurilor şi reflecţia filosofică (II)* (1961) în *Conflictul interpretărilor (eseuri de hermeneutică)*, traducerea de Horia Lazăr, Ed. Echinox, Cluj, 1999, p. 290.

există, trebuie să existe un ceva (simbolismul mântuirii) care să-i dea o soluţie, un răspuns. Desigur, ne spune Ricœur, filosoful nu poate decât să constate existenţa unei astfel de soluţii, reflectând doar „asupra semnificaţiei acestor simboluri ca reprezentări ale Sfârşitului Răului" fără să ia în seamă posibile reflecţii asupra Evangheliei, conform căreia figurile se „împlinesc în evenimentul christic". Însă, stabilind cu precizie locul şi folosul filosofului, distanţa dintre mântuire şi rău nu este anulată ci, dimpotrivă, este potenţată. Dacă simbolismul răului funcţionează doar ca *revers* al mântuirii reflecţia nu poate scăpa de evenimentul cristic care cumva trebuie integrat. A reflecta doar asupra semnificaţiei *Sfârşitului Răului* presupune implicit a reflecta asupra *Mântuirii*. Mântuirea poate să funcţioneze doar ca o variantă culturală în registrul foarte larg al mitologiilor care vorbesc despre un început respectiv despre un sfârşit al răului şi din acest punct de vedere orice critică devine arbitrară. Însă tocmai datorită acestui fapt nu vedem necesitatea refuzării reflecţiei asupra proclamării *Evangheliei* pe câtă vreme reflecţia asupra semnificaţiei *sfârşitului răului* (ca eveniment al Evangheliei!) poate să ne ostenească gândirea. În alte cuvinte, distanţa pe care Ricœur o impune filosofului este una arbitrară care izvorăşte din alte motive decât pur filosofice.

În al doilea rând, *ambiguitatea* acestui fragment este dată de faptul că Ricœur creează o schimbare de raport. Hermeneutica nu mai este considerată drept o metodă (fie ea şi *fundamentală* precum o practică Ricœur) necesară desluşirii răului ci, dimpotrivă, răul devine *locul de naştere* al hermeneuticii. Astfel simbolismul răului devine începutul hermeneuticii iar relaţia dintre cele două devine una de identitate. Nu mai marcăm

reflecţia asupra răului prin metoda hermeneutică, ci problema hermeneutică ia naştere în contact cu problema răului. O astfel de perspectivă ar trebui să modifice aproape integral teoriile cu privire atât la ceea ce înţelegem prin hermeneutică cât şi la ceea ce înţelegem prin rău. Ar fi vorba (sau cel puţin ar fi trebuit!) despre o răsturnare copernicană în teoriile hermeneutice moderne.

În sfârşit, în al treilea rând, acest fragment rămâne *neîncheiat*, sau, cu alte cuvinte, Ricœur nu-şi respectă promisiunea de a ne arăta cum anume *hermeneutica răului* este locul de naştere al *problemei hermeneutice* în general. Putem considera că este vorba de un puzzle şi poate că tocmai aceasta era intenţia lui Ricœur. Însă faptul ca atare rămâne, nu există nicio explicaţie pe care însuşi Ricœur s-o formuleze şi care să răspundă acestei problematici. Poate că un răspuns în faţa acestei probleme se poate construi având în vizor întreg ansamblul operei ricœuriene încercând în fiecare text hermeneutica şi răul împreună.

Două precizări metodologice se impun. Mai întâi, ideea de la care pornim este relativ târzie faţă de primele încercări hermeneutice. Ea apare în *Conflictul interpretărilor* în articolul *Hermeneutica Răului*, articol scris în 1968. La acea dată Ricœur îşi încheiase atât triplul proiect al *Filosofiei voinţei* (1960) cât şi *Eseu asupra lui Freud* (1965). Din acest motiv, analiza noastră este sincronică şi nu diacronică, adică preia o astfel de propoziţie ca fiind aplicabilă întregului demers, pe câtă vreme de fapt ar fi trebuit să vorbim despre o evoluţie a gândirii ricœuriene şi nu despre o statică. Astfel, interpretarea noastră forţează uneori, poate nepermis de mult, sensul iniţial produs de Ricœur. Să exemplificăm. „Hermeneutica răului nu este o

provincie indiferentă, ci locul de naştere al hermeneuticii" nu este nimic mai mult decât o continuare a capitolului *Recursul simbolului la reflecţie* din *Interpretare asupra lui Freud* care nu este nimic altceva decât o continuare a ultimului capitol din *Simbolica Răului*, *Simbolul dă de gândit*. S-ar fi impus astfel o perspectivă diacronică, evolutivă, în a determina relaţia dintre hermeneutică şi rău, în schimb noi am preferat o perspectivă sincronică care vede deja în primul pas al analizei ricœuriene rezultatele spectaculoase pe care le deschide ultimul pas.

A doua precizare metodologică ţine mai degrabă de registrul intenţiilor mărturisite. Măsura în care Ricœur poate fi considerat un filosof creştin, un filosof al *restaurării sensului* împotriva *mascării sensului*, ca să preluăm aici o formulă dragă filosofului francez, nu credem că-i anulează demersul[52]. Poziţia noastră este una circumspectă atât la nivelul declaraţi-

[52] O astfel de precizare metodologică este necesară din două motive. Pe de o parte, însuşi Ricœur o consideră importantă, pe de altă parte, atâta vreme cât subiectul în discuţie este *şi* răul devine dificil, dacă nu imposibil, să eludăm o astfel de precizare. Să dăm un exemplu: „ca auditor al predicii creştine, cred că vorbirea poate schimba „inima", adică centrul de unde izbucnesc preferinţele noastre şi luările noastre de poziţie". Ricœur, *Adevăr şi Istorie*, Ed. Anastasia, 1996, traducerea de Elisabeta Niculescu, p. 15. Ricœur, conştient de dificultăţile unei asemenea mărturisiri va ţine, mult mai târziu, să precizeze: „ar trebui să se observe că ascetismul argumentării care marchează, cred, toate lucrările mele filosofice, conduc către un tip de filosofie din care menţionarea efectivă a lui Dumnezeu este absentă şi în care întrebarea privitoare la Dumnezeu, ca întrebare filosofică, rămâne în ea însăşi într-o suspensie care ar putea fi numită agnostică" (Ricœur, *Onself as Another*, The University of Chicago Press, 1992, p. 24), în fine, „dacă îmi apăr lucrările mele filosofice împotriva acuzaţiei de criptoteologie, mă abţin, cu egală măsură, de a-i atribui credinţei biblice o funcţie criptofilosofică" (*Onself as Another*, ed.cit., idem.).

ilor de credinţă, pe care însuşi Ricœur le mărturiseşte, cât şi la nivelul acuzaţiilor care i se pot aduce tocmai datorită acestor declaraţii mărturisite. Problema degajată de aceste mărturisiri stă pe calapodul unor construcţii magistrale şi nu poate fi privită drept o simplă declaraţie. Fascinanta construcţie a conştiinţei în raport cu simbolurile răului, relaţia dintre hermeneutică şi simbol, relaţia dintre hermeneutică şi sine, sunt infinit mai bogate, cred, şi din acest motiv de neeludat sub auspiciile unui gând care-şi mărturiseşte intimitatea credinţei sale prin dictonul *„dorim să fim apelaţi din nou"*.

Trebuie însă să precizăm că demersul de faţă este străin de o cercetare arheologică (şi uneori manieristă) care ar încerca să justifice vreun concept renumit, *identitate narativă* spre exemplu, apelând la sursele primare ale operei ricœuriene. Nu căutăm resursele originare ale *operei târzii* ale lui Ricœur. Un asemenea demers, posibil şi relativ uşor de făcut, nu intră în intenţiile mele. Ceea ce mă interesează este să redau cât mai onest şi mai exact cu putinţă metoda (metodele) prin care Ricœur manipulează un concept atât de dificil precum cel de *rău*. Din acest motiv demersul meu nu este unul original, care cumva ar fi găsit, în sfârşit, cheia adecvată în a-l înţelege pe Ricœur. Dimpotrivă, lucrarea de faţă nu face decât să arate vizibilul.

Bibliografie

Ricœur, Paul, *A key to Husserl's Ideas I*, Marquette University Press, Milwaukee, 1996

Ricœur, Paul, *Conflict of Interpretation. Essays in Hermeneutics*, Northwestern University Press, 1974

Ricœur, Paul, *Cum să înţelegem Biblia*, traducerea de Maria Carpov, Iaşi, Polirom, 2002

Ricœur, Paul, *Despre interpretare : eseu asupra lui Freud*, traducere de Magdalena Popescu şi Valentin Protopopescu. Bucureşti, Editura Trei, 1998

Ricœur, Paul, *Despre traducere*, traducere şi studiu introductiv de Magda Jean Renaud, postfaţă de Domenico Jervolino, Iaşi, Polirom, 2005

Ricœur, Paul, *Eseuri de hermeneutică. Vol. 1: Conflictul interpretărilor*, traducere şi postfaţă de Horia Lazăr. Cluj, Echinox, 1999

Ricœur, Paul, *Eseuri de hermeneutică. Vol. 2: De la text la acţiune*, traducere şi postfaţă de Ion Pop. Cluj, Echinox, 1999

Ricœur, Paul, *Fallible Man*, New York, Fordham University Press, 1986

Ricœur, Paul, *Fenomenologie şi teologie*, Ed.Polirom, Iasi, 1996

Ricœur, Paul, *Figuring the sacred. Religion, Narrative and Imagination*. Fortress Press, Minneapolis, 1995

Ricœur, Paul, *Freedom and Nature*, Northwestern University Press, 2007

Ricœur, Paul, *Hermeneutics & the Human Sciences*, John B. Thompson (ed.), Cambridge University Press, 2007

Ricœur, Paul, *Istorie şi adevăr*, traducere şi prefaţă de Elisabeta Niculescu. Bucureşti, Anastasia, 1996

Ricœur, Paul, *La şcoala fenomenologiei*, traducere din limba franceză de Alina-Daniela Marinescu şi Paul Marinescu, Bucureşti, Humanitas, 2007

Ricœur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie Gyurcsik şi Margareta Gyurcsik, Timisoara, Amarcord, 2001

Ricœur, Paul, *Metafora vie*, traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, Bucuresti, Univers, 1984

Ricœur, Paul, *Onself as Another*, Chicago, The University of Chicago Press, 1992

Ricœur, Paul, *Răul. O sfidare a filosofiei şi a teologiei,* traducere din limba franceză de Bogdan Ghiu, cuvânt-înainte de Pierre Gisel, Bucureşti, Art, 2008

Ricœur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Paris, Edition du Seuil, 1990

Ricœur, Paul, *Temps et récit*. Tome I, Paris, Éditions du Seuil, 1983

Ricœur, Paul, *Temps et récit*. Tome II, Paris, Éditions du Seuil, 1983

Ricœur, Paul, *Temps et récit*. Tome III, Paris, Éditions du Seuil, 1983

Ricœur, Paul, *The Cours of Recognition*, Harvard University Press, London, 2005

Ricœur, Paul, *The Sybolism of Evil*, Bacon Press, Boston, 1967

Ricœur, Paul, *Ce qui me préoccupe depuis trente ans,* Esprit, nr.8-9, August–Septembre, 1986

Ricœur, Paul, *Experienţă şi limbaj în discursul religios*, în Jean-Louis Chretien, Michel Henry, Jan-Luc Marion, Paul Ricœur, *Fenomenologie şi teologie*, traducerea de Nicolae Ionel, Iaşi, Ed. Polirom, 1996, pp.13-36

Ricœur, Paul, *Intellectual Autobiography*, Hahn, Lewis Edwin (ed.), *The Philosophy of Paul Ricœur*, Open Court, 1995, pp 3-53.

Atkins, Kim, Mackenzie, Catrion (eds.). *Practical Identity and narrative agency*, Routledge, New York, 2008

Bleicher, Josef, *Hermeneutics as Method, Philosophy and Critique*, Routledge, London, 1990

Bourgeois, Patrick L, *Extension of Ricœur's hermeneutic*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1975

Bourgeois, Patrick L, Frank Schalow, *Traces of understanding: A profile of heidegger's and Ricœur's hermeneutics*, Ed. Rodopi, Amsterdam, 1990

Cassirer, Ernst, *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994

Codoban, Aurel, *„Filosofia ca gnoză: problema răului"*, Cornelui Mircea, Robert Lazu (ed.), *Orizontul sacrului*, Polirom, Iaşi, 1998

Codoban, Aurel, *„Răul ca limită a interpretării"*, în Ștefan Afloroaei (ed.), *Limitele interpretării*, Editura Fundației AXIS, Iaşi, 2001

Codoban, Aurel, *Semn şi interpretare. O introducere postmodernă în semiologie şi hermeneutică*, Dacia, Cluj-Napoca, 2001

Dosse, Francois, *Paul Ricœur*. *Les sens d' une vie*, Paris, La Découverte, 1997

Dauenhauer, Bernard, *The promise and risk of politics*, Rowman & Lttiefild, Maryland, 1998

David Wood (ed.), *On Paul Ricœur. Narrative and Interpretation*, Routledge, London, 1991

Saussure, Ferdinand, *Curs de lingvistică generală*, Ed. Polirom, Iaşi, 1998

Dicenso, James, *Hermeneutics and the disclosure of truth. A study in the Work of Heidegger, Gadamer, and Ricœur*, University Press of Virginia, Charlottesville, 1990

Dilthey, W, *Esenţa filosofiei*, Ed Humanitas, Bucureşti, 2001

Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginaţia simbolică. Imaginarul*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1999

Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Ed. Univers, Bucureşti, 1987

Eco, Umberto, *O teorie a semioticii*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 2003

Eliade, Mircea, *Imagini şi simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios,* Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994

Gadamer, H.-G, *Adevăr şi metodă*, Bucureşti, Teora, 2000

Grondin, Jean, *Introduction to philosophical hermeneutics*, Yale University Press, 1994

Grondin, Jean, *L'horizon herméneutique de la pensée contemporain,* J Vérin, Sorbonne, 1994

Hahn, Lewis E. (ed.), *The Philosophy of Paul Ricœur,* Chicago, Open Court, 1995

Heidegger, Martin, *Fiinţă şi Timp*, Ed.Humanitas, Bucuresti, 2006

Husserl, Edmund, *Conferinţe pariziene*, Ed. Paideia, Bucuresti, 1999

Husserl, Edmund, *Criza umanităţii europene şi filosofia,* traducerea de Alexandru Boboc, Ed. Paideia, Bucureşti, 2003

Husserl, Edmund, *Meditaţii carteziente*, traducerea de Aurelian Crăiuţu, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994

Ihde, Don, *Hermeneutic Phenomenology. The philosophy of Paul Ricœur*, *Cuvânt înainte* de Paul Ricœur, Northwestern University Press, Evanston, 1971

Jervolino, Domenico, *The Cogito and Hermeneutics. The Question of the Subject in Ricœur*, Kluwer Academic Publishers, 1990

Kant, Immanuel, *Despre religie*, Ed. Agora, Bucureşti 1977

Kant, Immanuel, *Religia în limitele raţiunii pure*, Ed. Humanitas, Buc, 2004

Kaplan, David M., *Ricœur's Critical Theory*, State University of New York Press, 2003

Karl, Simms, *Paul Ricœur*, New York, Routledge, 2003

Kearney, Richard (ed.), *Paul Ricœur.The hermeneutics of action*, Sage Publication, London, 1996

Kearney, Richard, Greisch, Jean, (eds.), *Paul Ricœur. Les métamorphoses de la raison herméneutique*, Cerf, Paris, 1991

Kearney, Richard, *On Paul Ricœur. The Owl of Minerva*, Ashgate Publishing Company, England, 2005

Levi-Strauss, Claude, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, Bucureşti, 1978.

Merleau-Ponty, Maurice, *Fenomenologia Percepţiei*, traducerea de Ilieş Câmpeanu şi Georgiana Vătăjelu, Ed. Aion, Oradea, 1999

Mongin, Olivier, *Paul Ricœur*, Paris, Seuil, 1994

Neiman, Susan, *Evil in modern thought. An alternative history of philosophy*, Princeton University Press, 2002

Palmer, Richard, *Hermeneutics: Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer*, Evanston, Northwestern University Press, 1969

Pellauer, David, *Ricœur. A guide for the Perplexed*, London, New York, Continuum, 2007

Philibert, Michel, *Paul Ricœur ou la liberte selon l'esperance,* Paris, Seghers, 1971

Reagan, Charles E., *Paul Ricœur. His life and his work*, Chicago, The University of Chicago Press, 1996

Risser, James, *Hermeneutics and the Voice of the Other*, State University Of New York Press, 1997

S.H. Clark, *Paul Ricœur*, Routledge, London, 1990

Schleiermacher, Friedrich, *Hermeneutica*, Ed. Polirom, Iaşi, 2001

Simms, Karl, *Paul Ricœur*, Routledge, New York, 2003

Thompson, John B., *Critical Hermeneutics. A study in the thought of Paul Ricœur and Jurgen Habermas*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981

Todorov, Tzvetan, *Teorii ale simbolului,* Ed. Univers, Bucureşti, 1983

Van Leeuwen, Theodoor Marius, *The Surplus of Meaning. Ontology and Eschatology in the Philosophy of Paul Ricœur*, Rodopi B.V., Amsterdam, 1981

Vansina, Frans D., *Paul Ricœur: Bibliography (1935-2000*), Leuven University Press, 2000

Venema, Henry Isaac, *Identifying Selfhood. Imagination, Narrative and Hermeneutics in the Thought of Paul Ricœur*, State University of New York Press, 2000

Wall, John, *Moral Creativity. Paul Ricœur and the Poetics of Possibility*, Oxford, 2005

Grondin, Jean, „*Turnura fenomenologică a hermeneuticii după Heidegger, Gadamer şi Ricœur*", *Vox Philosophia*,Volumul I, nr 2/2009, pp. 126-144.

Bourgeois, Patrick L., „*Ricœur in Postmodern Dialog*", *International Philosophical Quarterly*, v. 41, no. 4, pp. 421-438.

Muldon, Mark S., „*Reading, Imagination: A Ricœurian Response*", *International Philosophical Quarterly*, v. 40 no. 1, pp. 69-83.

ISBN: 978-973-595-936-4